

ÂLİM ŞEYH VE *LEMEHÂT MİN NEFEHÂTİ'L-KUDS* İSİMLİ ESERİ

Nadirhan HASAN ¹

Abstract

Âlim Sheikh And His Work Titled *Lamahât Min Nafahât Al-Quds*

Muhammad Âlim Siddîki - Âlim Shayh is considered as the follower of Hoja Ahmad Yassavî in 17 century. His work "Lamahat min nafahat al-quds" is an important source on the area of studying of Yassaviyâ doctrines. There is some information about Ahmad Yassavi, His life, about his followers and Yassavism doctrine. In this work basically is stated principles of Yassaviyya award which were based by Ahmad Yassavi. In Lamahat is expressed wise, philosophical words of many figures of Yassaviyya, stand upon zikri arra, zikri jahr - ritual of loud mention of the God. There is data on relations of Yassaviyya figures with local governors, members of other awards - tariqats, as Naqshbandiyya Kubraviyya etc. Âlim Shayh was the pupil of outstanding shayhs as Hudâydâd-i Vali, Qasim Shayh, Pirim Shayh. Following them he too stood upon loud zikr as it is visible in "Lamahat.". Âlim Shayh still studied at scientists as Hafîz Tashkandî, Mavlana Muhammad Sâdiq and began good scientists of shariat And tariqat in his region. As he was in well relations with heads - officials, actively participated in social life, aspired will solve problems of people. About Âlim Shayh it is spoken in "Lamahat", in works of his pupils and other authors."Lamahat" was not widely represented to a science and the broad audiences of readers until now. Therefore this paper may take interest studying of Yassaviyism doctrines.

Key words: Shayh, Yassaviyya, Lamahat, zikri arra.

Özet

17. yüzyılda yaşayan ve "Âlim Şeyh" diye bilinen Şeyh Muhammed Âlim Siddîkî Alevî, Pir-i Türkistan Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin takipçilerinden ve Yesevî müelliflerindedir. Onun Lemehât min Nefehâtî'l-Kuds isimli eseri Ahmed-i Yesevî, Yesevî takipçileri ve Yesevîlik ekolü hakkında geniş bilgileri içeren mühim bir kaynaktır. Bu eserde Ahmed-i Yesevî, onun hayatı, kerâmetleri, sözleri, Yeseviyye meşâyihî, Yesevîlik adabı ve cehrî zikir hakkında bilgi verilmiş. Yeseviyye mensuplarının bir çok tasavvuf meselelerine dair fikirlerine yer verilmiş, cehrî zikir olan zikr-i erre müdafaa edilmiş, Yesevî mensuplarının diğer tarikat mensuplarıyla, aynı zamanda hükümdarlarla ilişkilerine dair malumatlar beyan edilmiştir. Âlim Seyh, Hudâydâd-i Velî, Kâsım Şeyh, Pirim Şeyh gibi kendi zamanında meşhur olan Yesevî mesayihinin talebesi olup, onların izinden yürüyerek cehrî zikri müdafaa etmiştir. Dönemin şariat ve tarikat âlimi olarak tanınmıştır. Ayrıca, hükümdarlarla da iyi ilişki kurmuş, içtimai hayatta faal olmuş, halkın sıkıntılarını halletmeye çalışmıştır. Şeyh hakkında başta Lemehât olmak üzere, onun halifeleri ve takipçilerinin eserlerinde malumat bulunmaktadır. Lemehât henüz ilim âlemine ve geniş okuyucular kitlesine tam anlamda tanıtılmamıştır. Dolayısıyla bu makalenin Yesevîlikle ilgilenenlerin dikkatini çekeceğini umuyoruz.

Anahtar kelimeler: Şeyh, Yesevîlik, Lemehât, zikr-i erre.

Son yıllarda Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin hayatı, eserleri, fikirleri ve takipçileri hakkında malumat içeren bir kaç önemli eserlerinin bulunması ve İslâm-Tasavvuf literatürüne girmesi bilim adamlarını yeni yeni ilmi çalışmalara sevketmiştir.

---

1 Dr., Özbekistan İlimler Akademisi, Alişir Nevai Dil ve Edebiyat Enstitüsü e-mail: nodirhon@bcc.com.uz.

Özellikle, Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin ilk halifelerinden sûfî Muhammed Danişmend'in "Mir'âtü'l-kulûb" ve Yesevîliğin 16. yüzyıldaki temsilcisi Ahmed Mahmûd Hâzini'nin yeni bulunan eserleri Ahmed-i Yesevî ve Yesevîlik hakkında yeni bilgilere sahip olmamızı sağlamaktadır.

Yine bir müellif olan Şeyh Muhammed Âlim Sıddîkî Alevî Aliâbâdî Semerkandî (*Âlim Şeyh Âzizân*) k.s. ve onun "Lemehât min Nefehâti'l-Kuds" isimli eseri de bu konuda bize büyük ışık tutmaktadır.

Bu müellifi ve onun eserini ele almadan önce onun yaşadığı döneme kısaca göz atalım. Bildiğimiz gibi, 16. yüzyılın evvelinde Mâverâünnehir ve Horasanı ele geçiren Şeybânîler bölgede ilim, kültür ve edebiyatın gelişmesine önem verdiler. Şeybânî hükümdarlarından Şeybânî Han ve Ubeydullah Han bizzât ellerine kalem alıp dinî-tasavvufî konularda eserler yazdılar. Bu iki şah ve şâirler Hoca Ahmed-i Yesevî'nin izinden yürüyerek ve onun şiirlerinden etkilenerik hikmetler yazdılar, böylece Ahmed-i Yesevî ve Yesevîliği ihya etmeye çalıştılar.

Şeybânîler döneminde Pir-i Türkistan'a olan böyle bir rağbet ve ihtiyacı, edebiyatşinas Özbek âlimi Abdurraûf Fitrat, 16. yüzyıldan sonraki Özbek edebiyatında devam etmiş mühim hususiyet olarak nitelendirmiştir².

Son Şeybânî hükümdarlarından II. Abdullah Han (ö. 1598) da ülkeyi merkezileştirmeye ve siyâsî, iktisâdî istikrâra kavuşturmaya çalıştı. Onun dönemindeki Osmanlı sultanları olan Selim Han ile Süleyman Han ve diğer komşu ülkelerle kültür münâsebetleri gelişti.

Ama 16. yüzyılın sonuna doğru Şeybânîler sülâlesi hükümdarlıktaki güçlerini kaybetmeye başladı ve onlar yerlerini Eşterhânî'lere teslim etmeye mecbur kaldılar.

Âlim Şeyh, 16.yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Yesevî şeyhidir. O, h. 972/m.1564 yılında Taşkent'de Yesevî şeyhi Kâsım Şeyh'in halifesi Muhammed Mümin Şeyh'in oğludur³. Âlim Şeyh'in nesebi şöyledir: Şeyh Muhammed Âlim Sıddîkî İbn Muhammed Mümin Şeyh İbn Derviş Şeyh (Şeyh Hudâyâdd'ın halifesi) İbn Şeyh Hâvendşah (Sermest) İbn Fethullah Şeyh İbn Hibetullah Şeyh, İbn Fethullah Şeyh, İbn Şeyh Taceddin, İbn Şeyh Alaaddin, İbn kutb'ul-aktab Zeyneddin İbn Şeyh' ul-İslâm kıdvetu'l-enâm Ebu Hafs Şeyh Şihâbuddin Sühreverdi hazretlerine kadar ulaşır. Sühreverdi hz. ise on üç nesilden Ebu Bekir Sıddîka ulaşır. Annesinin de nesebi Hâfız

2 Abdurraûf Fitrat, *Yesevî Kim İdi?*, Taşkent 1994.

3 Hoca Abdulazim Şari (Sami), *Aynu't-tevârih* (H.1312/M.1894-95 yıl Buhara'da yazılmış), Özbekistan Fenler Akademisi, Biruni Şarkiyat Enstitüsü, Yazmalar hazinesi, no: 4217, c. II, vr. 182 b.

Kûhekî ismiyle meşhur olan Mevlânâ Hâfız Sultan Muhammed Taşkendî, Sûfî Muhammed Danişmend ve onun çocuklarından Hoca Şah Gulabadi gibi meşhur zâtlar vasıtasıyla Ebu Bekir Sıddîk hazretlerine ulaşır.

Âlim Şeyh henüz çocukken babası Mümin Şeyh ve ailesiyle Semerkand'ın Aliâbâd kasabasına taşındı.

Âlim Şeyh, 13 yaşındayken Kur'ân-ı Kerimi ezberlemeye başlamış, ama cismen zayıflığından dolayı Kur'ân'ın tamamını hıfz edememiş. 21 yaşındayken bir gece rüyasında Peygamber Efendimizi, Hz. Ebu Bekir'le Hz. Ömer'i görmüş. Muhammed Âlim Peygamber Efendimizin emriyle Kur'ân-ı Kerimi tilavet etmiş bu rüya bereketiyle o 18 gün içinde tüm Kur'ân'ı hıfz etmiştir.

Âlim Şeyh, Yesevî şeyhi Şeyh Hudâydâd'ın torunu, Kâsım Şeyh'in müridi Emir Sun'ullah'ın kızını nikahladı, Âlim Şeyh hazretlerinin hanımı vefat edince, Emir Sun'ullah ikinci kızını da onunla nikahladı. Onlardan Hoca Abdurreşid ve Bahâeddin adlı iki oğlu oldu. Âlim Şeyh hazretlerinin Hoca Muhammed Âbid isimli bir oğlu daha oldu, ama o daha sonra Hindistan'a gitmiştir. Onun çocukları orada dedeleri Âlim Şeyh'in sûfilik faaliyetini, yani Yesevîliği yaymışlardır⁴.

Âlim Şeyh hazretleri Semerkand'ın ileri gelen mutasavvıflarından Mevlânâ İsmetullah'dan (ö.h.1009, m.1595) tahsil görür. Eserinin bir kaç yerinde "Hazret-i zübdet-ul muhakkikîn, kıdvetu'l-mudakkikîn" olan Mevlânâ Muhammed Sâdık'ı ve geçmiş olsa bile hem ecdâdı hem selefi olan Hâfız Taşkendî'yi üstad olarak zikreder.

Âlim Şeyh hazretleri Semerkand'da Yesevî Şeyhi Hudâydâd-i Velî'nin haleflerinden Mevlânâ Ali'nin talebesi Kâsım Şeyh'in halifesi Pirim Şeyh'e intisab etti.

Bir mecliste Kâsım Şeyh'in kendisine taâm ikrâm etmesi ve "oğlum molla olmuşsun" demesi neticesinde Muhammed Âlim'in gönlünde cehrîyye silsilesi mensuplarına karşı sevgi ve ihtiram daha da artar.

Mezkur Yesevî şeyhlerinden eğitim görüp, dönemin meşhur âlimi ve ârif bir mutasavvıfı olarak yetişen Muhammed Âlim Şeyh ülke hükümdarı Eşterhanî İmamkulu Muhammed Bahadırhan yönetimindeki Semerkand'ın *a'lamı* (âlimler âlimi) vazifesine tayin edilir.

Âlim Şeyh hazretleri Semerkand'da Mirza Uluğbey medresesi yanında zâviye inşa ettirir. Aliâbâd'da da cami, tekke ve medrese yaptırır. Aliâbâd'daki tekkesinde uzun yıllar irşad ile meşgul olup, halkı ilim ve ma'rifete davet eder.

4 Devin DeWeese, "The Yasavi Order and Persian Hagiography in Seventeenth-Century Central Asia: Âlim Shaykh of Aliyabad and his Lamahat min nafahat al-quds" The Heritage of Sûfism, Oxford 1999, vol.III. ss. 403-404.

O, h. 1043/m.1632 senesinde Semerkand'da vefat etmiştir. Kabri Semerkand'ın Aliâbâd (Şiraz, Kabud) semtindedir⁵.

Âlim Şeyh hazretlerinden sonra onun faâliyetini Hoca Abdurreşid, Hoca Fethullah Gazîregî, Sâlih Hoca Ürgencî, Ahund Hacı İsmail, Mevlânâ Osman, Mevlânâ Muhammed Şerîf Buhârî, Mevlânâ Emir Hüseyin, Hüseyin Şeyh Azizân gibi halifeleri devam ettirmişler.⁶

Âlim Şeyh hakkında hem kendi eseri olan "Lemehât"ta, hem de halifelerinden Hoca Fethullah İbn Abdülbâsıt Azîzegînin "Tekmile-i Lemehât" (Menakıb-ı Şeyh Muhammed Âlim Azizân)⁷ ve Muhammed Şerîf el-Hüseyinî el-Buhârî (ö.h.1109/1697-98)nin "Hüccetü'z-zâkirin", Ebu Tâhir Hoca'nın "Semeriyye", Seyyid Zinde Ali'nin "Semerâtu'l-meşâyih"⁸, Seyyid Şerîf Rakimî Semerkandî'nin "Tarih-i Rakım"⁹, Nâsiruddin el-Hanefî Buhârî'nin "Tuhfetü'z-zâirin"¹⁰ gibi eserlerinde malumat verilmiştir.

Âlim Şeyh hazretleri "*Lemehât min Nefehâti'l-Kuds*", "*Der redd-i mezheb-i şia*", "*Risâle-i menâkib*" gibi eserler te'lif etmiştir. "Lemehât" bu eserler arasında en hacimli olup, daha çok tasavvufî meselelere yer verilen ve Yesevî meşâyihun menâkıbının anlatıldığı Farsça bir eserdir. Bugüne kadar Yesevîlikle ilgili en geniş çalışma sayılan merhum Prof. Dr. M.F.Köprülü'nün "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar" eserinde bile Âlim Şeyh ve eseri hakkında malumat yoktur. Z.V.Toğan, A.Fıtrat, A.Borovkov, A.Muminov, B.Babacanov, N.Tosun, D.DeWeese, R.Ayvallı gibi bilim adamları "Lemehât"ın Yesevîlikle ilgili mühim bir kaynak eser olduğunu söylemişlerdir¹¹.

Çeşitli kütüphanelerde yazma ve matbu nüshaları bulunan "Lemehât" 1909 yıl Taşkent'te¹² ve 1986 yılında h.1251 yıl istinsah edilen yazma bir nü-

5 Ebu Tâhir Hoca, Semeriyye, Taşkent 1991, s.58.

6 Seyyid Zinde Ali, Semerâtu'l-meşâyih, Biruni Şarkiyat Enstitüsü, no: 2619, vr. 67 a.

7 Hoca Fethullah İbn Abdülbâsıt Azizegi, Menâkıb-ı Şeyh Muhammed Âlim Azizân, Medine-i Münevvere, Ârif Hikmet kütüphânesi, no: 902/107.

8 Seyyid Zinde Ali, age.

9 Seyyid Şerîf Rakimî Semerkandî, Tarih-i Râkım, Biruni Şarkiyat Enstitüsü, no: 1968.

10 Nâsiruddin el-Hanefî Buhârî, Tuhfetü'z-zâirin, Buhara 1910, Biruni Şarkiyat Enstitüsü, no: 207.

11 Z.Validov (Z.V.Togan), Vostocnyı rukopısı Ferganskoy oblasti// Zapıskı vostochnogo otdeleniya Russkogo arheologiceskogo obşestvo. T. XXII, 1915, ss. 303-320; Z.V.Toğan. Yesevîliğe dair bazı yeni malumat // 60 doğum yılı münasebetiyle F.Köprülü armağanı, İstanbul 1953, ss.523-529; Fıtrat, Yesevî Kim İdi?; A.K.Borovkov, Opredeleniye yazıka hukmatov Ahmeda Yasevı // Sovetskoye vostokovedeniye, 1948, sayı. 5, ss. 229-250; A.Muminov, Yeseviyye: menşei ve kaynakları // Fen ve turmuş, 1993, sayı.9-10. ss. 18-19; B.Babacanov, XVI yy. ilk yarısında Mâverâünnehirdeki Nakşbendiyye şeyhlerinin siyasi faaliyeti, doktora tezi, Taşkent 1996, ss.116-121; Necdet Tosun, Yesevîliğin ilk dönemine ait bir risale: Mir'atulkulub...ss.43-44; Devin DeWeese, agm.

12 Muhammed Âlim Siddikî. Lemehât min nefehati'l-kuds, Taşkent 1909.

hadan esas alınarak Pakistan'da Muhammed Nezir Ranza tarafından bir ön-sözle faksimileyle neşri yapılmıştır.¹³

Âlim Şeyh hazretleri "*Sâlihlerin zikir edildiği yere rahmet-i ilâhi iner*" hadis-i şerîfinin etkisiyle mükerrem ve muazzam Yeseviyye silsilesi önderleri ve muhiblerinin ahvali ve etvârını beyan etmek niyetindeyken, h.1033/m. 1624 senesinde gördüğü bir rüyada Ahmed-i Yesevî'nin mânevi işaretleriyle "Lemehât"ı kâleme almıştır¹⁴. Âlim Şeyh rüyasında Pir-i Türkistan Hoca Ahmed-i Yesevî'nin mübarek omuzlarında oturduğunu ve halka ma'rifetten vaaz ettiğini görür. Rüyasında o zamanın kutbu Âlim Şeyh'e "Ey edepsiz!" diye bağırmasına rağmen, Ahmed-i Yesevî'ye "Omuzumuza çıkarak dahi olsa ma'rifetten söz ediversin" diye Âlim Şeyh'e izin verdiler. Bu rüyadan sonra Âlim Şeyh kendisi de niyet ettiği Hoca Ahmed-i Yesevî ve ashâbının havarık-ı âdâtını anlatan "Lemehât" eserini meydana getirir¹⁵. Ama eserin sonunda o Yeseviyye meşâyihuna dair eser yazması için Peygamber Efendimizden de inâyet ve işaret aldığı kaydetmiştir.

O devrin an'anesine göre Âlim Şeyh eserini sona erdirince devrin padişâhu el-Hâkan Ebu'l-Feth İmâm Kuluhan Muhammed Bahadır'a (ö.h.1045/m.1635) takdim eder.

"Lemehât" giriş ve iki maksad (bölüm)dan müteşekkildir. İlk maksadda müellif cehrî zikrin müdâfaası, onun şeriattaki cevazâtı, sünnetteki yeri, manevi faziletleri ve tasavvuf kültüründeki önemini, ikinci maksatta ise Yesevîyye silsilesi meşâyihunun menkıbeleri ve kerâmatlerini anlatır. Onların tasavvufu ilgili sözleri - "kelimat-ı kudsiyye"lerinden bol-bol nakiller yapar. Biz bu yazımızda daha çok ikinci maksad üzerinde duracağız.

İkinci maksat ibtidasında müellif Hoca Ahmed-i Yesevî hazretlerinin nesli-nesebi ve tarikat silsilesini anlatırken, onu - Ahmed-i Yesevî hazretlerini "*sultanu't-tarikat, bürhanü'l-hakikat, kudvetu'l-kâmilin, zübdetu'l-ârifin, kutbu'l-kuberâ, gavsu'l-urefâ, Âlimü al-ulûm er-Rabbaniyye*" gibi sıfatlarla medheder.

"Lemehât"a göre Ahmed-i Yesevî manevî eğitimini Peygamber Efendimizden, tarikat terbiyesini Hızır a.s.dan, irşad hilafetini Yusuf Hemedani'den, tarikat irâdetini ise Şihâbuddin Sühreverdi'den almıştır. Bundan sonra müellif Ahmed-i Yesevî'nin hayat sahifeleri, ilim tahsili, kerâmetleri, fevkalade halleri ve müridleriyle ilişkisinden bahseder.

13 Muhammed Âlim Siddiki. Lemehât min nefehat i'l-kuds, neşre haz. M.N.Ranza. İslamabad 1986.

14 D.DeWeese te'lif tarihini h.1035/m.1626 yılı diye gösteriyor .

15 Bugün "Lemehât"ın yazma ve matbu nüshaları Taşkent, Duşanbe, Sankt-Petersburg, Medine, İslâmabad, Rampur kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Hoca Ahmed-i Yesevî'nin kerâmetleri çoktur, ama onun en büyük kerâmeti tâlib ve sâlikleri doğru yola irşad eyleyip kemâle erdirmesidir, diyor Âlim Şeyh.

Âlim Şeyh "Lemehât"ta Ahmed-i Yesevî hz. ile ilgili bir çok menkıbeler naklediyor ki, onların bazıları bugüne kadar bilinmemiştir. Onlardan birkaç tanesini misal olarak verelim:

1. Ahmed-i Yesevî öncülüğünde zâkirler bir mağarada zikir meclisi için toplanırlar. Ama mağara onlara dar gelir. Ahmed-i Yesevî'nin manevi tasarrufuyla halifesi Süleyman Hakim Ata omuzuyla iterek mağarayı genişletir.
2. Ahmed-i Yesevî'nin rehberliğinde yapılan zikir toplantılarından birinde kabz hâli meydana gelir, yani yapılan zikirlerden feyz hasıl olmaz. Bu hâl karşısında Ahmed-i Yesevî halifelerine: "İyice araştırınız bakalım, aramızda yabancı var mı?", diyor. Müridler her tarafa bakarlar, ama aralarında yabancı birisini bulamazlar. Bunun üzerine Ahmed-i Yesevî: "Şimdi asâların olduğu yere bakınız, yabancı birinin asası var mı", diyor. Müridler bakıyorlar ki, gerçekten yabancı birinin âsası varmış, onu Ahmed-i Yesevî'nin emriyle dışarıya meclisten çıkartırlar, sonra zikir meclisindeki manevi hâl iyileşir. Böyle bir durum hakkında "Divân-ı Hikmet"te de Ahmed-i Yesevî şöyle ikaz ediyor:

*Halka içre bahul girse sohbet bolmaz,
Zâkîr kullar zikr edüp feyiz alamaz.
Ol sohbetten erenlerin buyu gelmez,
Zâkîrlerin ömrü zayi oter imiş.*

Türkçesi:

*Zikir halkasında yabancı - buhl sahibi girse sohbet olmaz,
Zâkîr kullar zikr ederek feyiz alamaz.
Böyle sohbetten erenlerin kokuşu gelmez,
Zâkîrlerin ömrü zayi geçmiş olur.*

3. Şihabuddin Sühreverdi'nin oğlu Şeyh Zeynuddin Kûyiârifânî¹⁶ babasının vefatından sonra Bağdat'tan Türkistan'a Ahmed-i Yesevî'nin ziyaretine gelir. Ahmed-i Yesevî, Şeyh Zeynuddin Kûyiârifânî'yi karşılamaya çıkar. Onlar görüşüp, sohbet ederler, buzlaşmış derya üzerinden geçerlerken, o anda nâgehân bir kaç geyik gelip, onların ayaklarına yıkılırlar ve lisan-ı hal ile "Hak Teâla bize 'Gidiniz, iki aziz dostumun ayaklarına yıkılıp, onlara yemek olunuz' diye buyurdu, derler. Bunun üzerine Hak Teâla'ya şükredip, hamd-ü sena ile ikram ve ihsanı kabul ederler. Şeyh Zeynuddin

16 Bu zâtın kabri bugünkü Taşkent'in Gökçe mahallesindedir. Oradaki mezarlığa ve yanındaki camiye onun adı verilmiştir.

Kûyiârifânî geyiklerin kemiklerini toplar ve dua eder. Duanın gücüyle geyikler canlanıp dirilirler ve kendi mekanlarına dönerler. Bu görüşmeden çok memnun olan Ahmed-i Yesevî öylesine mesrur olur ki, "Eğer Şeyh Zeynuddin Kûyiârifânî'yle görüşüp, konuşmasaydım, (bu dünyadan) kimseyi görmeden gitmiş gibi olurdu" der.

Âlim Şeyh "Lemehât"ta Ahmed-i Yesevî'le ilgili bilgileri naklederken, daha çok Ahmed-i Yesevî'ye yakın zamanlarda yaşayan zâtların eserlerinden istifade ettiğini, bu nakillere kendisinden ilave eklememeye özen gösterdiğini görmekteyiz. Mesela, o Ahmed-i Yesevî'nin ilk halifelerinden Sûfî Muhammed Dânişmend'in "*Mir'âtü'l-kulûb*", Ahmed-i Yesevî menkıbesi ve Ahmed-i Yesevî'den bir buçuk asır sonra yaşayan İmâm Hüsameddin Sıgnâkî'nin (ö.h.711/m.1311-12) "*Risâle der tercüme-i Ahmed-ı Yesevî*" (Risâle-i Hüsameddin Sıgnâkî) eserlerinde yer alan Yesevî menkıbelerinden yararlanmışır¹⁷. Hatta dikkatle inceleyecek olursak, "Lemehât"ta diğer tasavvufî kaynaklarda pek bulunmayan, ama Hazini'nin "Cevâhiru'l-Ebrar min emvacil-bihar" isimli eserinde yer alan bazı hadis-i şerîf ve nakillere de rastlarız. Bu özellikler Âlim Şeyh'in getirdiği bilgilere itimat etmemizi gerektirmektedir. "Lemehât"ı menkıbevî yönden araştıran D.DeWeese de makalesinde Âlim Şeyh'in eserine esas kaynak olarak itimat etmek gerektiğini tavsiye etmiştir¹⁸.

"Lemehât"ta Ahmed-i Yesevî doğrultusundaki nakillerden sonra müellif "*silsile-i sûfiyye-i zekiyye-i cehrîyye*", "*silsile-Şerîfe-i alîyye-i zekiyye*", "*silsile-i zekiyye-i sûfiyye-i fakriyye*" gibi sıfatlarla *sultaniyye-cehrîyye* (Yesevîyye) sülûku meşâyihünün hayatları, kerâmetleri, hârikulade halleri ve vâridât-ı ilhâmları beyânına başlar. Bunlar arasında Sûfî Muhammed Dânişmend, Baba Mâcîn, Hakim Ata, Hubbi Hoca, Zengi Ata, Uzun Hasan Ata, Seyyid Ata, Bedr Ata, Sadr Ata, İsmail Ata, İshak Ata, Almin Baba, Ali Şeyh, Şeyh Mevdud, Şeyh Kemaleddin İkanî, Şeyh Seyyid Ahmed, Mevlânâ Semseddin Üzgendî gibi Yeseviyye'nin ileri gelen meşâyihü yer alıyor.

Âlim Şeyh hazretleri kendisi bizzât tanıdığı Şeyh Hudâydâd-i Velî, Kâsım Şeyh, Mevlânâ Velî, Şeyh Muhlis, İftihar Şeyh, Pirim Şeyh, Şeyhzade Kâtib, Şeyh Hâdim, Muhammed Sâdık, İbrahim Şeyh, Mevlânâ Lutfullah, Mevlânâ

17 "Mirâtu'l-kulub" ve "Risâle-i Hüsameddin Sıgnâkî" eserleri hakkında bk.: Necdet Tosun, Yesevîliğin ilk dönemine ait bir risale: Mir'atu'l-kulub // İLAM Araştırma Dergisi, sayı. 2, 1997, ss. 41-85; Ahmed Yesevî'nin menâkıbı // İLAM Araştırma Dergisi, sayı. 1, 1998, ss. 73-81; Sûfî Muhammed Dânişmend, Mirâtu'l-kulub / Hoca Ahmed-ı Yesevî, Divân-ı Hikmet (yeni bulunan hikmetler), neşreden Nâdirhan Hasan, Taşkent, 2004, ss. 139-175; Nâdirhan Hasan, Ahmed-ı Yesevî menkıbesi ve onun müellifi hakkında // Özbek Dili ve Edebiyatı, sayı. 4, 1999, ss. 50-52.

18 D.DeWeese, agm, s.407.

İsmetullah, Şeyh Cemaleddin, Derviş Şeyh, Mevlânâ Hoş Muhammed Azizân, Tâhir Muhammed Şeyh, Muhammed Mümin Şeyh, Hocam Yâr Sûfî, Mettecâk Hâfız, Bahşâyîş Şeyh, Mahmûd Kûşâbî, Kanber Şeyh, Baba Turkeşduz, Mevlânâ Âbid Gicduvânî, Kûkî Şeyh, Baba Hâdım, Ârif Sûfî, Fâzil Şeyh, Hacı Kettabeg gibi Yeseviyye silsilesinin temsilcileri hakkında da geniş bilgiler verir.

Bununla beraber "Lemehât"ta peygamberler, sahabeler ve meşhur sûfilerle ilgili rivâyetler, Feriduddin-i Attâr, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Abdulkâdir Geylânî, Muhammed Nessâc, Fahreddin Irakî, Hoca Ubeydullah Ahrar, Abdurrahman Câmî, Mahdum-i A'zam, Emir Hüseyinî, Kemal Hucendî gibi tasavvuf tarihinde önemli iz bırakmış olan mutasavvıfların eserlerinden parçalar verilmiştir. Hoca Bahâeddin Nakşbend, Hoca Muhammad Pârsâ, Mevlânâ Hâcegî, Zeynuddin Havâfî gibi tarikat uluları, Emir Timur, , Şeybânî Han, Ubeydullah Han, Ebul Hayr Han gibi bir çok sultanlar çeşitli münasebetlerle dile getirilmiştir.

Âlim Şeyh eserinde yukarıda isimleri zikredilen Yeseviyye erbabının "kelimât-ı kudsiyye" - tasavvufla ilgili kudsi kelimelerini, örneğin: fakr-u fena, bezl, tevekkül, tefekkür, irâdet, ihlas, aşk, tesfiye, rahmet, şefkat, zikir, himmet, gayret, riyâzat, talep, ma'rifet, kerem, heybet, vecd, müşâhede, tevhid, bekâ gibi ve sûfilîğin mühim meselerine dair fikirlerini nakleder ve hatta kendisinin de konuyla ilgili fikirlerini açıklamaya çalışır. Bu fikirler arasında Ahmed-i Yesevî'nin görüşlerine geniş yer ayırır. Mesela, ârifin gayret hâline dair Sultanu'l-Ârifî'nin şu fikirlerini nakleder:

"Gayret - Hûday-i Teâlâ'nın sevgisinden başkasını gönülden çıkarmandır, yani mâsivâyı kendine düşman bilmelisin.."

Bu fikir Ahmed-i Yesevî'nin:

Özbekçe ifâdesi:

*Edhem sıfat masivadın gonul uzgil,
Hirs-u heva, tekebburni uyin buzgil.
Muhabbetni deryasiga cumub yuzgul,
Haq cemalın gorsetmese zamin bolay.
Âşık erseng Haq yoluga koygul kadam,
Dunya mulkın talak kılğıl misli Edhem.
Akıl ersen dunya üçün yemegil gam,*

Türkçe anlamı:

*İbrahim Edhem gibi mâsivadan gönlünü kıpar,
Hirs-u heva, tekebbürün evini boz.
Muhabbetin deryasına dalarak yüz,
Haq cemâlini göstermezse, toprak olayım.
Âşık isen Haq yoluna adım at,
İbrahim Edhem gibi dünya mülkünü boşa.
Âkıl isen dünya için gam yeme,
Kıyâmet gün cezaların verir, dostlar.*

Kiyamet gün cezaların berar dostlar.

*Ey birâder, uşbu yolğa pirsiz girme, Ey arkadaş, sakın, bu yola pirsiz girme,
Haķ yadıdın lehze gafil bolub yurme. Haķ zikrinden bir an gâfil olma.
Âķil ersen masivaya gonul berme, Âķil isen mâsivaya gönül verme,
Şeytan lain oz yoluna salur irmiş. Şeytan lâin kendi yoluna saptırabilir.*

*Himmet kurun can beline mahkâm Himmet kuşağını can beline muhikem bağlama-
calmay, dan,
Masivanın muhabbetin özün salmay. Mâsivanın sevgisini kendinden uzaklaştırma-
dan,
Göz yaşını niyaz eyleb razın eytmey, dan,
Esrar yolun merdanlardın bilse Göz yaşını niyaz eyleyip, râzını söylemeden,
bolmaz. Esrar yolunun erenlerini bilemezsin.*

şeklindeki hikmetlerini hâtırlatıyor ki, bu husus Âlim Şeyh'in Ahmed-i Yesevî hikmetlerinden haberdar olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda Âlim Şeyh'in Ahmed-i Yesevî'ye ait olan:

*Ârif âşık can mülkünde elem tartsa,
On sekiz ming kamuğ alem gul-gul bolur, -*

beytini iki defa ve "İcazetliğ dağ aşar" (Şeyhten icâzeti olan her türlü engellerden kolay aşar), "Sözünü bırak, özünü bul!" gibi hikmetli sözlerini getirmesi ve onları açıklaması da Âlim Şeyh'in, Ahmed-i Yesevî'nin tefekkür dünyasını anladığını ve ondan ilham aldığını gösteriyor.

Malumdur ki, zikir konusu tasavvufta önemli prensiplerden sayılır. Yesevîlikte zikrin cehrî şekli tatbik edilirki, bu konu Âlim Şeyh'in eserinde çok geniş bir şekilde ele alınmıştır. "Lemehât"tan anlaşılır ki, Yesevîlikte sâlikin başıyla yaptığı zikre ehemmiyyet verilmiştir. Âlim Şeyh Ahmed-i Yesevî'nin "Dil zikri kalbe geçer, kalb zikri ise başa yükselir" dediğini, ona ilâveten de Şeyh Hudâyâd-i Velî'nin "Sâlik zikrini gönül huzuruyla yapması gerek, tâ ki zikir başa kadar çıksın, bu tür zikirden gönülde zevk hasıl olsa, kalb nefsanî çirkinliklerden temizlenir" sözlerini getirir. Peygamber Efendimizin de dil zikrinin daha çok zâhirî olduğunu, gönül zikrinin vesvese getirebildiğini, bunlar içinde en muteber olanı da başla yapılan zikir olduğunu bildiren bir hadis-i şerîfi rivâyet eder ve sözünü yine Peygamber Efendimizin: "Her şeyin temizleyicisi var, kalbi temizleyen husus da zikrullahdır" hadis-i şerîfiyle noktalar.

"Lemehât" diğer menkıbelerden farklı olarak edebi cihetten sade, dili, ifade ve anlatım üslubu hafif ve kolay bir dille yazılmıştır ki, bu hususu Ahmed-i Yesevî hikmetleri dilinin sade ve anlaşılmasının kolay olmasına bağlamak mümkündür. Umumen, "Lemehât"ta Ahmed-i Yesevî şiirlerine benzeyen fikir-

lere, özellikle, hikmetlerde geçen tasavvufi-irfani deyimlere çok rastlamak mümkün. Örnek verecek olursak: Ahmed-i Yesevî hikmetlerinde geçen:

*Tevbe kılip Hakka yangan asıqlara, Tövbe edip Hakka dönen âşıqlara,
Ucmah icre dort arigda serbeti var. Cennet içinde dört nehirde şerbeti var.
Tevbe kılmay Hakka yangan gâfillere, Tövbe etmeden Hakka dönen gâfillere,
Tar lahadda kattık azab hasreti var, Dar lahidde çetin azap hasreti var,*

mısralarındaki dört nehir hakkında Âlim Şeyh daha tafsilatlı bilgi verir: "Gök bağında dört nehir var. 'Takva ehline vâdedilen cennette nehirler var' (Âli İmrân, 15, 198) âyeti buna delildir. Mârifet ehli için de irfan bahçesinde dört nehir bulunuyor. Bunlar: *Âlâle*, *Ni'ama*, *Müheymine* ve *Rububiyet* nehirleridir. *Âlâle* nehrinden inâbet, *Ni'ama* nehrinden minnet zikri, *Müheymine* nehrinden şevk, muhabbet ve üns, *Rububiyet* nehrinden ise aşk beslenir. Bu nehirlerin kaynağı ise âriflerin kalbidir". (s.58)

Âlim Şeyh hazretlerinin eserini Farsça te'lif etmesinin sebeplerinden biri, kanatimizce onun yaşadığı bölgede ve devirde hem Türkçe, hem Farsça yazmanın bir gelenek olması, ikinci sebep, Farsça konuşan kitleyi de Yesevîlikle tanıştırmak, ısıdırmak ve rağbetlerini arttırmaktır. Demek, o dönemde Yesevîliğin mevkii diğer tarikatlardan az olmamış ve sadece Mâverâünnehir'de değil, etraftaki Farsi zebân ülkelerde de bu tarikat belli bir nüfuza sahip olmuştur, diyebiliriz. Çünkü "Lemehât"ta geçen Yeseviyye meşâyihünün değişik hükümdarlar ve diğer tarikat temsilcileriyle olan sıkı münasebetleri de buna misal olabilir.

"Lemehât" Yesevîyye erbabının devlet ricâli ve diğer tarikat vekilleriyle ilişkilerinin tarihi açısından da mühim bir eserdir. Çünkü onda cebrîyye vekillerinin Timurlu, Şeybâni ve Eşterhâni hükümdarlarıyla, Hâkim Ata'nın Harezmi ulemâsıyla, Baba Maçın'ın moğollarla ilişkilerine, Zengi Atanın Necmeddin Kübra ile, Seyyid Ata'nın Bahaeddin Nakşbend'le, İshâk Ata'nın Abdullah Hucendiyle, Hoca Ubeydullah Ahrar'ın Kemal İnkaniyle, Seyyid Ahmed'in Şeyh Hâdim'le arasındaki münasebetlere yer verilmiştir. Özellikle, Hoca Ubeydullah Ahrar'ın Zengi Ata ve İsmail Ata'ya gösterdiği ihtiram - Nakşbendiyye vekillerinin Yeseviyye ulularına ne kadar hürmet beslediklerinin güzel bir numunesidir. Yesevî şeyhlerinden Şeyh Hudâyâd-i Velî'nin Nakşbendiyyenin meşhur vekillerinden Hoca İslâm Cûybariyle görüşüp, ona erre zikri telkin etmesi ise bu iki tarikat arasındaki alakaların çok samimi olduğunu gösteriyor.

Malumdur ki, Yesevîlikte şiir, edebiyat, musiki ve sema sâliklerin coşuşu

vecde gelmelerine vesile olan hususlardır. "Lemehât"ta da Yeseviyye silsilesi mensuplarının şiir, edebiyat, musiki ve semaya olan davranışları hakkında yeterince bilgi edinmek mümkün. Ezcümlle, Mevlânâ Şemseddin Üzgendi Şeyh Hudâyâd-i Velî, Kâsım Şeyh Azîzân gibilerin çeşitli meclislerde şiirler okumaları, onların heyecanlı şiirlerini dinleyen sâliklerin vecde gelmeleri, Mevlânâ Velî'nin şâir Mevlânâ Zînetî'nin güzel kasidesi için cübbesini çıkarıp vermesi bunlar cümlesindedir.

Tasavvuftaki gönül nezareti ve bâtın temizliği sâlikin mânevi ilerlemesinde mühim yer tutar. Ahmed-i Yesevî hikmetlerinde sâlikin manevi ilerlemesi ayrıca öneme sahiptir. Çünkü pâk gönülle insan çok güzel neticelere

Özet:

Türkçesi:

*Hak Teâla inâyeti bolsa kimgе,
Gece-gündüz üç yüz altmış bakar onge.
Gerdenini reglerinden yakın sanga,
İhlas kırlıp Hakk'a gönül bermeyin mi?*

*Hak Teâla kime inâyet ederse,
Onun gönlüne bir gece-gündüzde üç yüz altmış
defa nazar eder.
Allah sana şahdamarından da yakın,
Bunu görüp ihlasla Hakk'a gönül vermeyin mi?*

*Çin derdlikni Allah sevip, bendem dedi,
Üç yüz altmış bakıp onun şamın yedi.
Melâikeler göz yaşını alıp tuhfe kıldı,
Kan yığlağül yaşing alıp guvah kılsun.*

*Derdi olan âşığı Allah severek kulum dedi,
Üç yüz altmış kere bakıp onu düşündü.
Melâikeler onun göz yaşını alıp Hakk'a tuhfe
etti,
Kan ağla ki göz yaşını alıp şâhid etsinler.*

Âlim Şeyh, eserinde de belirttiğine göre, sâlikin nefsi, ruhu, kalbi ve fikri pak olursa, (Hakk'ın) üç yüz altmış nazarına layık olur. Yani, Hak Teâla zâkirin gönlüne her gün üç yüz altmış defa nazar eder. Neticede, zâkir yetmiş makamdan geçip, Hakk'a yetişir. Şüphe yok ki, Âlim Şeyh'in bu fikri onun Ahmed-i Yesevî'den ilham aldığını gösterir.

Yine Ahmed-i Yesevî'nin sözleriyle "Şeyhler ve sûfiler riyâzet yaparak, sonucu gönül âlemini açsalar, yetmiş makamdan geçip, ervâh ve meleklerle sohbet etmek imkanına erişirler. Onlar sülûkten kaymazlar, onlara tabi olanlar da şaşırılmazlar". "Yetmiş makamdan geçmeden şeyhlik da'va ederse o hemen kâfir olur". "Yetmiş makamın ilmini bilmek ve amelini becermek gerek, bundan sonra Mevla Azze ve Celle'nin inâyeti olsa yetmiş makama erer".

İkinci taraftan da Âlim Şeyh, Sûfî Muhammed Danişmend'in hikmetli sözlerinden etkilendiğini görüyoruz:

"Yetmiş makamdan geçmeden muktedâlık da'va edenin da'vası batıldır. O ulu meşâyîha düşman olur". "Gönül âlemi açılma ve yetmiş makama yetse, bu gönül Mevlâ'nın nazarı olur". "Ve böyle sîfata erişip, yetmiş makamdan geçse şeyhlik ona layık olur".

Bunun gibi misal ve mukayeselerden de görünüyor ki, Âlim Şeyh, Hoca Ahmed-i Yesevî, Sûfî Muhammed Danişmend, İmâm Hüsâmeddin Sığnâkî'nin eserlerinden kemâl-i itibârla istifâde etmiştir. Bu ise Âlim Şeyh'in, Yesevîlik kaynaklarını iyi bildiğini gösteriyor.

"Lemehât" tasavvufî edebiyat açısından da ayrıca değere sahip. Müellif Şeyh Hudâyâd-i Velî ve diğer dile getirdiği meşâyih-i izâmın bahs edilen konuyla ilgili şiirlerinden nümûneler takdim eder. Tabii ki, bu irfânî ve ahlâkî anlamdaki parçalar sâliklerin ve okuyucuların manevi-ahlâkî tekamülünde müsbet etkiye sahiptir. Bu ise Yeseviyye meşâyihinin edebiyat ve şiiri iyi bildikleri ve sâlikleri eğitmekte edebiyattan istifade ettiklerini gösterir.

Âlim Şeyh, eserinde hakiki kâmil insanın nasıl olması gerektiğini anlatıyor. Sâlikleri sık-sık güzel ahlâka, hüsn-i adaba davet eder. Meselâ, kendisi sevip-saydığı Şeyh Hudâyâd-i Velî'nin hayatı hakkında geniş bilgi verirken, onu ahlâken ve mânen kâmil insan olarak tanıtır. Güzel faziletlerinden bahseder.

Âlim Şeyh tâliblerin eğitiminde faydalı olacağını düşünerek edeb ve ahlâk hakkındaki âyet, hadis ve evliyaullahın hikmetli sözlerini hâtırlatır, mesela: "Allah'ın ahlâkî ile ahlâklanınız!", "Kâfir de olsa ihtiyarlara saygı gösteriniz!" gibi hadis-i şerîfleri ve:

*Harf-ı tasavvuf edeb-ı biş nist,
Biedeb-i şiva-i derviş nist (s. 42, 84),*

(yani, tasavvuf harf-i adabdan çok değil, edepsizlik şive-i derviş değil) gibi evliya sözlerini misal getirir.

Malumdur ki, seyr u sülûkta maksada ulaşmanın en önemli şartlarından biri kâmil bir pire intisab etmek, onun terbiyesinde yetişmektir. Âlim Şeyh özellikle bu mesele üzerinde çok duruyor. Evliyaullahın bu konudaki fikirlerini beyan ediyor. Şeyh Hudâyâd-i Velî'nin "Bir şeyhe mürid olmadan ve ona âşık olmadan, onun maneviyatından menfaat alamazsın" gibi sözlerini naklediyor. Umumen, müellif "Lemehât"ta şeyh ve şeyhlik meselesini teferruatıyla anlatmaya çalışır. Onun fikrine göre, meşâyihün menbası yedidir: tövbe, irâde, mükteda, halife, hoca, şeyh ve meşâyih. Şeyhin evvelki mürşidlere tabi olması gerekiyor, şeyhlik derecesine ulaşan Velî kendinî yok edip, kulak, göz, dil, gönül - tüm uzuvları Cenab-ı Hak'la meşgul etmesi lazım, şeyhlik makamının havf-u recâ ortasında olması da zaruridir.

Âlim Şeyh'in yazdığına göre, şeyh manevi yönden öylesine kuvvetli imiş ki, Mevlânâ'nın tabiriyle meşâyihîta illet olmazmış. Onun için Allah Teâla: "Kim benim dostuma düşmanlık ederse, ben ona karşı savaş ilan edeceğim" diye Velî ve şeyhlerle münasebette dikkatli olmayı tavsiye etmiş. Dolayısıyla, Âlim

Şeyh: Bilmelisin ki, evliya yolu mihnet ve belalara sabretmek yoludur.

*Pir bâyed rah ra tenha merev,
Ez ser a'ma derin deryâ merev.
Pir dâned ançe der hâtır buved,
Z'ânkî ber esrar-ı Hağ hâzır buved.
Tu nedânî hâtır- esrar-ı Hağ,
Damen-i gir ta dâni sebağ - (s. 168, 173)*

Yani:

*Bu yolda yürümek için pir gerektir, yalnız yürüme,
Göz kapalı halde bu derya üzere yürüme.
Pir hâtırda ne olsa haberdardır,
Çünkü o tüm Hağ esrarını bilir.
Sen hâtır-ı sırr-ı Hağ'ı bilmiyorsun,
Onun için onun eteğini tut ve ders al, -*

diye tavsiyede bulunuyor.

"Lemehât"ta yer alan akıl ve tefekküre dair derin manalı fikirler müellifin ne kadar muhakkik ve mütefekkir olduğunu gösteriyor. Müellif ilk başta büyük mutasavvıfların akılla ilgili sözlerini iktibas eder, sonra onları yorumlar. Mesela: Akıl beyanında din uluları demişler ki, nefsin hayatı ruhla, ruhun hayatı zikirle, aklın hayatı da ilimle oluşur. Hakim Ata ise bu konuda şöyle diyor: "Allah aklı yaratıp, onu süsleyip, parça-parçalara ayırır ve belirli bir şekle getirirken, başını sabırdan, gözünü ibretten, yüzünü hayadan, kulağını havf-u recâdan, dilini zikirden, kalbini nurdan, karnını hikmetten, omuzunu ilimden, elini sehâvetten, ayağını tedbirden vücûda getirmiş."

Hakim Ata'nın sözünü Âlim Şeyh sâliklere yönelerek şöyle şerh eder: Demek, aklın mezkur parçaları iktizasınca amel edersen, inşaallah yetmiş makama ereceksin... (Çünkü) akıl ışığıyla iyi-kötü, fayda-zarar belli olur. Bu ışıktan mahrum olan kalb perişan olur ve karanlıkta kalır. Onun için Peygamber Efendimiz "Amellerin efdali tefekkür etmektir", "Bir saatlik tefekkür ins-u cinin (nafile) ibadetinden efdaldır", demişler. Bazılarına göre, tefekkür dünya aynası, aynı zamanda âhiretin sevabı ve bekâsıdır. Onun için Peygamber Efendimiz: "Evvel tefekkür et, sonra ameli yap" diye lutf etmişler.

Âlim Şeyh bir tasavvuf ekolünün temsilcisi olarak eserinde sâlikleri cömertliğe ve insanlara karşı mürüvvetli olmaya teşviklerde bulunur. Sözünün isbatı için de seleflerden İsmail Ata'nın "Güneşli günde insanlara gölge ol, soğukta elbise ol, açlıkta ekme ol!" gibi fütüvvetle dolu sözlerini nakleder.

Sonuç

Şüphesiz ki, Muhammed Âlim Sıddıki - Âlim Şeyh'in "Lemehât min nefehâti'l-kuds" kitabı Yesevîlik için mühim bir kaynak eserdir. Elbette ki, "Lemehât" diğer menkıbelere kıyasen farklı yönleri sahiptir. Meselâ, müellif eserinde:

1. Tarikat mensupları ve onların zamanındaki olayları anlatırken, tarihi-kronolojik tertibe riâyet etmiş;
2. Sadece Yeseviyye meşâyihleriyle ilgili menkıbelere yer vermiş;
3. Yeseviyye silsilesi mensuplarının tasavvuf meselelerine dair fikir-görüşlerini geniş bir şekilde ele almış ki bunlar ahlâkî-terbiyevi ehemmiyete de haizdir;
4. Cehrî zikri hafî zikirle mukayese etmiş, cehrî zikrin ilmi, dinî ve tasavvufî delillerini getirmiş, faziletlerinden bahsetmiş;
5. En önemlisi, eserde Yeseviyye silsilesi meşâyihlerinin hayatları ve fikir-görüşleriyle birlikte Hoca Ahmed-i Yesevî'nin hayatı, tarikatı ve sözleri hakkında bir çok malumat vermiş;
6. Yesevîliğin ilk ve sonraki dönemler temsilcilerine dâir bilgileri ihtiva etmiş olduğu da eserin önemini bildirir.
7. Yeseviyye meşâyihinin değişik hükümdarlar ve diğer tarikat temsilcileriyle olan sıkı münasebetleri Yeseviyye'nin tarihini öğrenmek açısından, cehrîyye mensuplarının diğer tarikat erbabıyla samimi oldukları ve aynı kaynaktan kaynaklandıklarını gösteren mühim âmillerdir.

Âlim Şeyh'in Sûfî Muhammed Danişmend ve İmâm Hüsameddin Sıgnâkî gibi ilk Yesevî müelliflerinin eserlerinden istifade ettiği için mühim değere sahiptir. Onun için "Lemehât" nâşırı M.N.Rânchâ'nın da dediği gibi "âlim er-Rabbâni vel-âmil es-Semedani" Âlim Şeyh'in eseri o dönemde sûfî ve mutasavvıflar arasında çok okunmuş ve devrin bilim adamları bu eserden çok yararlanmışlardır.

Hoca Ahmed-i Yesevî hayatı, tasavvufî ekolü ve müridlerinin faaliyetini tetkik etmekte kaynak eser sayılan "Lemehât" gibi temel eserlerin araştırılması ve tahlil edilmesi milletimizin manevi mimarlarının tarihini bilmemiz ve değerlendirmemize hizmet eder.